

„НЕМАЊА” МИХАИЛА СРЕТЕНОВИЋА – АКТУЕЛНЕ ВАСПИТНЕ ПОРУКЕ У ДРАМСКОМ ТЕКСТУ СА ПОЧЕТКА XX ВЕКА

Апстракт: Када говоримо о Михаилу Сретеновићу (1866–1934), учитељу, школском надзорнику, уреднику часописа за децу, књижевнику – доминантно је увек првонаведено, јер су из тог аспекта његовог рада настала сва остала његова, не мање битна ангажовања. У области стваралаштва за децу, које јесте тема овог рада, појављује се као уредник дечјих листова *Зорица* и *Мала Србија*. Битан момент у пишевом друштвеном и књижевном раду јесте покретање „Малог позоришта”, заједно са Браниславом Нушићем, 1905. године. Уређује текстове и пише за библиотеку „Мало позориште”, коју издаје београдска књижарница „Рајковић и Ђуковић”. Писање поучних драмских текстова јесте значајан Сретеновићев допринос књижевности намењеној деци у времену у коме је стварао. Драмски текст „Немања”, објављен 1906. године, за тему има преломне моменте у историји српског народа. Учење путем драмског текста данас је популаран метод у раду са децом млађих узраста. Предмет анализе биће актуелност образовних чињеница и васпитних порука које садржи поменуто, пре више од једног века написана Сретеновићева драма.

Кључне речи: реализам, драма, васпитање, актуелност поруке.

Педагошки музеј у Београду је 18. октобра 2018. године организовао изложбу посвећену успомени на живот и рад Михаила Сретеновића. Подсећање вредно пажње јер педагошки рад и књижевно дело овог учитеља заслужују да га се сећамо и да му се враћамо.

Овај рад такође је подсетник на Сретеновићева пре свега драмска дела за децу, али и на његово свеукупно дело. Учитељ по професији, књижевник из љубави према лепој речи, рођен је на Убу 1866. године. После завршене основне школе у Липолисту, школовање је наставио у нижој гимназији у Шапцу. Учитељским радом почео је да бави као ученик четврте године учитељске школе, 4. децембра 1885. године, у савамалској школи. Учитељска скупштина (шеснаеста, односно 1899. године) одлучила је да Учитељско удружење буде издавач дечјег листа *Зорица*, а Михаило Сретеновић изабран

је за уредника. Касније ће уређивати и часопис *Мала Србија*, такође дечији лист. Бавио се и писањем уџбеника – аутор је *Рачунских задатака за III разред основне школе* (1896), у издању књижаре Велимира Валожиха у Београду, као и читавог низа чланака у струковним часописима *Школске чииаонице и књижнице*, *Наша сѣалности* (*Учишћел*) и другим.

Са Браниславом Нушићем 1905. године покреће „Мало позориште”, чији ће комади бити у вези са школским програмом. Покреће, уређује и пише за библиотеку „Мало позориште”, коју издаје књижарница „Рајковић и Ђуковић” у Београду, на Теразијама. Сарадник је истовремено многих часописа: *Учишћел*, *Босанска вила*, *Зора*, *Коло*, *Дело*, *Звезда*. На овом списку нису само књижевни часописи, што сведочи о Сретеновићевом свестраном ангажовању. „Учитељ који је свој посао схватио као позив да свој живот посвети просвећивању и где се рад са децом не схвата као извор зараде већ задовољство упућивања младих на пут знања, поштења, родољубља” (Јовановић 2009: 185).

У реалистичким приповеткама са сеоском тематиком, по којима је и најпознатији, нема Глишићеве критике друштвене стварности, без обзира на то што Сретеновића као човека плаши то социјално раслојавање. Његови књижевни ликови нису бунтовници против зеленаштва, подмитљивих чиновника и сеоских политиканата. Сретеновић је више окренут селу своје младости (чија реалистичност приказа и јесте интересантна због временског раздобља које се поклапа са врхунцем реализма као правца). Сукоби међу јунацима у његовим делима издијају због неспоразума и углавном се, условно речено, лако решавају, захваљујући доброти, поштењу, кајању и, наравно, уз Божију помоћ. У тридесетој години, 1895. године, објављује своју прву већу приповетку – „Радетића Мара”. Штампана је у Београду у књижари Велимира Валожиха, са посветом „Блаженој сени моје миле матере Анке”. У „Радетића Мари”, као и касније у „Бисерки”, женски ликови су у центру збивања и њиховим портретима Сретеновић је посветио велику пажњу. Радња „Бисерке”, издате 1897. године, смештена је такође у Мачви. Приповетку „Девојачки гроб”, првобитно посвећену Јанку Веселиновићу, који му је био пријатељ и књижевни узор, завршио је 1896. године, а за тему му је послужило усмено предање из околине Шапца. У приповеци „Милићев гроб” писац је уложио мање труда у карактеризацију ликова, а више у опис догађаја. После ових првих обимнијих прозних дела, почиње да пише драмске текстове: „Јелисавка Обилића мајка”, „Вилински суд”, као и историјску драму „Бакон Авакум”, касније и „Први српски устанак”. Следеће значајније дело је „Моравка”, у једном чину са певањем, а потом велики број драмских дела која су била последица његовог ангажовања у „Малом позоришту”. Желео је да на сцени оживи појмове и ситуације са којима се кроз педагошку

праксу сретао и као резултат те тежње настају „Цар Ђиро”, „Српчетов сан”, „Славково страдање”, „Паметна шала”, „Јелино добротворство”, „Луда шала”, „Живе лутке”, „Сама шала” и многа друга драмска дела. Приповетка „Светли дани” представља виђење рата из угла детета. „Црни дани”, деценију касније написана, контрастна је у односу на „Светле дане”, где на почетку даје живу слику села из детињства дечака, главног јунака.

У српској књижевности Сретеновић нема довољно запажено место. „Михаило Сретеновић, могуће, није ни имао амбиција да живи у вечности. Он је био само мали обичан човек који је све своје радове и људске обавезе савесно извршавао, и који је вероватно сматрао да његов задатак учитеља не треба да буде ограничен зидовима учионице, срицањем, читањем и бројањем до 100. Позив учитеља деце и одраслих схватио је шире и племени-тије. Његова бројна читалачка публика живела је једноставно и скромно и, сасвим је могуће, радо се поистовећивала са ликовима из његових приповедака” (Дојчиловић 1986: 187). Желео је да поучи и да забележи. Његова читалачка публика наликовала је његовим књижевним јунацима и добро их разумела, чиме је испуњавала пишчево очекивање – да и одрасли уче. Сретеновић је пензионисан као школски надзорник 1926. године, са четрдесет година учитељског стажа.

Активно је учествовао у стварању драмских дела намењених млађој популацији. Архивски подаци показују да је у време када је Јован Јовановић Змај био драматург Народног позоришта у Београду, на репертоару било неколико представа намењених деци, међу којима су биле и светосавске представе. „Шала за децу у једном чину, Стара и нова школа”, изведена 1881. године, чији су аутори били Милорад Поповић Шапчанин и Милован Глишић, јесте „први оригинални и премијерно изведен драмски текст за децу на да-скама Народног позоришта” (Љуштановић 1997: 161). Постојала је потреба за драмским текстовима за децу, али и њихов осетан недостатак. Младеновић у свом тексту „Питање дечјег позоришта” наглашава да је у Европи тог времена питање дечјег позоришта било веома битно, а у Србији је ситуација била сасвим супротна: „На уметност за децу се у ствари и не мисли [...] Нема се ни плана, ни система. Чак нема ни иницијативе, сем делимично приватне” (Младеновић 1933: 6). Он такође наглашава: „Промашују највише такозване недељне представе за децу у позориштима за одрасле [...] Треба по сваку цену избегавати ерзац – представе за децу [...] Оно што увире, извире и понире у дечју душу, никако не захвата једна таква представа [...] она их психолошки поремећује, јер их у већини случајева застрашује. Уместо да пробуди у њима смисао за непосредно естетичко уживање, таква једна представа, туђа дечјем духу, изискује за схватање једне – њиховој души – далеке ствари” (Младеновић 1933: 6). У складу са Младеновићевим схватањима, како

то наводи Ивана Игњатов-Поповић, улога позоришта јесте да забави, поучи и оплемени. Управо у сагласју са том идејом, више од две деценије пре поменутог разматрања, у време активног рада *Малој позоришћу*, Михаило Сретеновић пише драмска дела, углавном једночинке намењене деци.

„Немања”, историјска слика у четири чина, објављена је 1906. године у оквиру прве књиге четврте свеске библиотеке „Малог позоришта”. Остале свеске у оквиру поменутог издања су „Сеоба Срба, историјска сличица у три чина”, „Не бежи из школе, прича из читанке у два чина”, „Пепељуга, бајка у четири чина”, затим „Рођење Христово, побожна игра у три чина”, „Живе лутке, шала у два чина”, „Говори истину, прича из читанке у два чина”, „Растко Немањић, комад у три слике”, „Нови учитељ, шала у једном чину”, „Јосиф, библијска сличица у три чина”, „Косовка девојка, историјска слика у три чина”, „Цар Ђира, шала у три чина”. Две од дванаест свезака написао је Михаило Сретеновић (четврту и шесту). Из приложеног се види да су уредници библиотеке „Малог позоришта” водили рачуна како о забавном карактеру дечјег позоришта, тако и о његовој васпитној и образовној функцији. Од дванаест наведених свезака, шест је историјског и библијског карактера.

Драмско дело за децу које је предмет овог рада релевантан је пример Сретеновићевог стваралаштва у оквиру „Малог позоришта”. Радња се одвија у дванаестом веку. Први, трећи и четврти чин одвијају се на Немањином двору, а други у планинама, за време боја са браћом и Грцима. Седамнаест ликова носиоци су драмске радње, од којих су Стефан Немања, његова жена, синови и браћа историјске личности (Стефан, Ана, Вукан, Завид, Страцимир и Првош).

Историјски моменат у коме се радња драме дешава јесте стварање самосталне државе. Централна улога припада Стефану Немањи. Васпитна порука коју је писац желео да пренесе деци-гледаоцима може се препознати у следећим речима: „Ма какав да беше Завид према мени, опет је витез и мој рођени брат. Нек’ се међу мртвим потражи тело брата ми Завида, и нек’ се по светом обреду сахрани” (Сретеновић 1906: 29). У овом кратком цитату огледа се љубав брата према брату и поштовање према њему без обзира на то што су у неком моменту били непријатељи. Низ сличних секвенци у тексту јасно показује жељу аутора да у релативно кратком шттиву, што представља императив сажетости када се говори о драми за децу, саопшти своје виђење модела васпитања. С обзиром на тему, писац се све време труди да низом емотивних дијалога дочара како време тако и атмосферу у дому Немањића, приказујући их као пример врлине, храбрости и патриотизма. О томе сведоче и речи Немањине супруге Ане: „О хвала ти, хвала, о хвала ти, хвала, седи Звездане. Од срца ја се радујем свог, да видим браћу опет збраћену” (Сретеновић 1906: 33). Ослањајући се на античке вредности морала,

како обичног човека тако и јунака у ратним походима, Сретеновић издваја савладавање гнева као врлину. Сажимајући низ добрих особина успева да у неколико реченица истакне благост која води опроштају и покајању, као даровима које поседују изузетни: „Оно је јунак над јунацима свим што у себи може да савлада гнев. То је срце увек благо било, опрости браћи која се кају” (Сретеновић 1906: 40). Помирење Стефана Немање са браћом писац схвата као битан историјски моменат, усаглашавајући дивљење према Немањићима са васпитном поуком драме. Он жели да историју приближи децјем узрасту највише што је могуће, из више разлога. Сматра да битни историјски моменти треба да буду познати млађим гледаоцима и, ма како на моменте све изгледало идеализовано, покушава и успева да удружи образовање, васпитање и забаву.

Моменат када Стефан Немања напушта свој владарски трон и одлази у манастир приказан је у складу са Немањиним искреним убеђењем да је све што је урадио, урадио у служби народу и за његово добро: „Доста сам народу послужио свом, у служби њему провео сам век. Ово што оста’ данас живота, хоћу Господу да посветим ја” (Сретеновић 1906: 44). Најважнија порука овог текста, старог више од једног века, актуелна је и сввремена. Пропагирајући слогу, љубав, међусобно поштовање, Михаило Сретеновић сажима слику историјског момента и читаву своју животну филозофију: „Имајте, децо, вазда на уму да сте са једног срца поникли. Љубите се, децо, као браћа рођена, јер је у слози Србину спас, а неслога само носи несрећу [...] Договор кућу држи и гради, стога у свему питајте се ви, и један другом помоћ будите” (Сретеновић 1906: 51).

Низ кратких цитата из драмског текста „Немања”, као и комплетан текст драмског дела потпуно су употребљиви и данас, у двадесет првом веку, у васпитно-образовном раду. Не постоји ниједна тежња учитеља и писца који је стварао на размеђи векова, у доба реализма, а да је у супротности са захтевима васпитања коме ми данас тежимо током образовног процеса. Савладавање и памћење чињеница из историје сопственог народа, толеранција, утврђене и сввремене моралне вредности, храброст, истрајност и упорност актуелне су и данас. Враћање у прошлост драмске уметности за децу, као што то чинимо подсећањем на Сретеновићеве текстове, вишеструко је корисно. Актуелизовање заборављених, а квалитетних писаца књижевности за децу може се посматрати као веома слично подухвату писца који је сажимао српску историју и прилагођавао је извођењу на сцени Народног позоришта.

Књижевност је увек пратила развој друштва у ком је настајала. Стога је корисно историју књижевности сматрати важном колико и историју. Актуелизовање старих текстова подједнак је израз знања савременог васпитача

као и познавање историје свога народа. Уз мало труда и упорности дају се открити заборављени текстови препуни мудрости, корисних поука и сазнања. Архаичност језика не треба да буде препрека, већ извор сазнања о томе како се у прошлости говорило и размишљало. Драма као књижевни род, могућностима своје примене у васпитном процесу, добробитима које доноси и широким спектром могућности импровизације и примењивости у свим условима, омогућава будућем васпитачу успех у том процесу, за који је неизоставно схватање драмског текста: „Ако позорницу посматрамо као поприште на које се преносе сукоби из људске свести, или из стварности да би се колективним посматрањем боље сагледали, разумевали и тумачили, онда је разумљиво што дете, налазећи се пред сукобима у стварности и пред сукобима на позорници, своје искуство гради и прожима оним што види” (Мисаиловић 1991: 126).

Можемо закључити, на основу вишегодишње праксе у васпитно-образовном процесу, да коришћење драмског текста, савременог или старог више од једног века, мноштвом различитих елемената које драма захтева и заузврат пружа, омогућава сваком детету да покаже ону вештину (говорну, музичку, естетско-ликовну и др.) коју поседује. Све то заједно савременом слушаоцу, читаоцу и извођачу млађег узраста може бити само од користи. Тенденцију актелности и прихватљивости драмске књижевности на раном узрасту требало би да имају на уму сви који образују и васпитавају будућу читалачку и позоришну публику.

ИЗВОР

Сретеновић (1906): Михаило Сретеновић, „Немања”, четврта свеска, Библиотека „Мало позориште”, Београд: Књижара „Рајковић и Ђуровић”.

ЛИТЕРАТУРА

Дојчиловић (1986): Даница Дојчиловић, Михаило Сретеновић, учитељ и књижевник, *Зборник Међуојштинској архива Шабац*, број 22, Шабац: М. А. Ш.

Јовановић (2009): Ружица Јовановић, *Перо реализма*, Шабац: Заслон.

Љуштановић (1997): Јован Љуштановић, Прве представе за децу у Народном позоришту, *Зборник радова са научној скупштини 125 година Народної позориштини у Београду*, Београд: САНУ.

Мисаиловић (1991): Миленко Мисаиловић, *Дете и позоришна уметност*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Младеновић (1933): Ранко Младеновић, Питање дечијег позоришта: поводом комада „Аладиново кандило”, *Време*, бр. 4080, Београд, 6–9.

Ružica D. Jovanović
Preschool Teacher Training College
Šabac

MIHAILO SRETENOVIĆ'S "NEMANJA" – CONTEMPORARY MORAL LESSONS IN A DRAMATIC TEXT FROM THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY

Summary: Literature has always followed the development of the society in which it is created. Therefore, the history of literature is as important as the history of society. Today's teachers should have equal knowledge of both.

Mihailo Sretenović is primarily known as a teacher, and this is the aspect of his life which all other aspects, equally important, originated from – he was also a school supervisor, editor of numerous magazines for children, writer. He was the editor of children's magazines *Zorica* and *Mala Srbija*; together with Branislav Nušić, in 1905, he started the "Little Theater" and wrote plays, printed and issued in Belgrade by "Rajković and Đuković". Sretenović's educational plays represent an important contribution to children's literature of the epoch. Published in 1906, his play "Nemanja" deals with some decisive moments in Serbian history. This paper points to contemporaneity of educational principles and moral lessons which can be found in Sretenović's play, written over a century ago.

Learning through drama is a very popular method in teaching young learners today. There is a wide range of possibilities of using drama in teaching, and the benefits are invaluable.

Keywords: realism, drama, education, contemporaneity of educational messages.